

leaders, scientists, cultural figures.

Key words: *institute, technical schools, agricultural education, creation, environment.*

Отримано: 17.05.2017 р.

УДК 378-057(477) «192/193»

Олександр Комарницький

**СТУДЕНТИ-ПЕДАГОГИ УСРР:
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОЛІТИЧНОГО
СВІТОГЛЯДУ (КІНЕЦЬ 20-Х – 30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

Олександр Комарницький. Студенти-педагоги УСРР: проблема формування нового політичного світогляду (кінець 20-х – 30-ті рр. ХХ ст.). У статті на конкретних прикладах показано опозиційні настрої студентів педагогічних навчальних закладів радянської України, частина з яких не сприйняла більшовицької моделі суспільства. Автор зазначає, що зростання студентства нового типу, яке було незгідне з «генеральною лінією» партії більшовиків, припадає на кінець 1920-х – на 1930-ті рр. У публікації йдеться про те, що студенти з іронією ставилися до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму. Ряд студентів не сприйняли заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі. Автор виявив низку фактів, коли молодь відмовлялася сприймати вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, що принижувало роль Й. Сталіна як «вождя партії й теоретика». Деякі студенти сприймали смерть того чи іншого керівника держави, більшовицького діяча як надію на подальші позитивні зміни в державі (йдеться про Й. Сталіна, С. Кірова, В. Куйбишева). Розповідається, що чимало студентів відмовлялися визнавати марксизм-ленінізм за науку, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту. Наводиться низка фактів про підтримку молоді ідей Л. Троцького і Г. Зінов'єва, «правоопортуністичної» теорії М. Бухаріна, О. Рикова і М. Томського. Студентство переслідували за «антирадянську та контрреволюційну» роботу, не забезпечення «комуністичного виховання дітей». Зазначається, що у студентському середовищі широкого поширення набули антипартійні написи і контрреволюційні анекдоти, поеми «контрреволюційного» змісту. Автор повідомляє про випадки зникнення портретів керівників партії.

Ключові слова: *студент, інститут, технікум, більшовики, опозиція.*

Александр Комарницкий. Студенты-педагоги УССР: проблема формирования нового политического мировоззрения (конец 20-х – 30-ые гг. ХХ в.). В статье на конкретных примерах показаны оппозиционные настроения студентов педагогических учебных заведений советской Украины, часть из которых не восприняла большевистскую модель общества. Автор отмечает, что

рост студенчества нового типа, которое было несогласно с «генеральной линией» партии большевиков, приходится на конец 1920-х – на 1930-ые гг. В публикации идет речь о том, что студенты с иронией относились к политике большевиков относительно строительства социализма и коммунизма. Ряд студентов не восприняли призыв партии относительно их участия в общественно-политической работе. Автор выявил ряд фактов, когда молодежь отказывалась воспринимать учение классиков марксизма-ленинизма, руководителей большевистской партии и правительства, которое унижало роль И. Сталина как «вождя партии и теоретика». Некоторые студенты воспринимали смерть того или другого руководителя государства, большевистского деятеля как надежду на дальнейшие позитивные изменения в государстве (идет речь о И. Сталина, С. Кирове, В. Куйбышеве). Рассказывается, что немало студентов отказывалось признавать марксизм-ленинизм наукой, негативно относились к учебным предметам идеологического содержания. Приводится ряд фактов о поддержке молодежи идей Л. Троцкого и Г. Зиновьева, «правооппортунистической» теории Н. Бухарина, А. Рикова и Н. Томского. Студенчество преследовали за «антисоветскую и контрреволюционную» работу, не обеспечение «коммунистического воспитания детей». Отмечается, что в студенческой среде широкого распространения приобрели антипартийные надписи и контрреволюционные анекдоты, поэмы «контрреволюционного» содержания. Автор сообщает о случаях исчезновения портретов руководителей партии.

Ключевые слова: студент, институт, техникум, большевики, оппозиция.

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. авторитарний радянський режим, який значною мірою сформувався в період непу, трансформувався в тоталітарний. Для зміцнення такого режиму важливо було, як зазначає С. Кульчицький, не тільки придушити прояви опозиційних настроїв чи прямі виступи проти державної влади, а й не допустити поширення інакомислення і навіть самої думки про опозицію владі в суспільстві¹. Значною мірою це стосується студентської молоді педагогічних навчальних закладів, опозиційність якої у цей період посилилася. Дана проблема в історичній науці комплексно не вивчалася. Окремі її аспекти присутні у дослідженнях О. Рябченко², І. Мошик³, О. Єрмака, Г. Білик⁴. У нашій статті покажемо ставлення студентів-педагогів до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму, заклику партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі тощо.

Частина студентства не сприйняла більшовицької моделі суспільства і наприкінці 1920-х – у 1930-ті рр. посилюються його опозиційні настрої. У 1930 р. на I всеукраїнській вишівській нараді у доповіді комуніста В. Мускіна констатувалося про те, що «під тиском клясово-ворожих сил, серед окремих нестійких елементів студентства виникають опозиційні хитання»⁵. До опозиційності студентів призвели їх незадовільне матеріальне становище, а також зміни в ідеологічній площині. Що стосується останнього, то у 20-ті рр. відбувалося помітне зростання студентства нового типу, «досить активного, яке не здається,

відстоює власну лінію, є формацією молоді непманівської ідеології»⁶. Воно було незгідне з «генеральною лінією» більшовицької партії, ударними темпами та скороченням терміну навчання, негативно ставилося до вивчення ідеологічних дисциплін, відмовлялося від участі у громадському житті. Цим студентам була властива замкненість і аполітичність. Про це свідчать ціла низка фактів.

Зокрема, частина студентів з іронією ставилася до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму та комунізму. Так, студент II курсу історико-економічного відділу Запорізького інституту народної освіти (ІНО) Цибулько у червні 1931 р. говорив, що «ми всі скоро попухнемо з голоду через п'ятирічки»⁷. Певною мірою його слова стали пророчими. У 1932 р. студент-комсомолец III курсу технічно-математичного відділу Вінницького інституту соціального виховання (ІСВ) Сірий заявив, що «партія взяла непосильні темпи в будівництві соціалізму в СРСР»⁸. Студенти Ніжинського ІСВ Горшков і Дудка у 1932–1933 н.р. говорили, що «Сталін і вожді нічого не роблять, досягнень нема». У свою чергу, Стрикун переконував, що «постанови партії – це ерунда, з них нічого не получиться». У гуртожитках вишу були такі думки: «Коли б жив Ленін, такої, як зараз, політики не було б»⁹. У 1935 р. студент Бердянського педінституту В. Солонський заявив, що він не вірить у будівництво соціалізму, що це «пуста болтовня»¹⁰. У 1936 р. невдоволення політикою радянської влади висловлював студент Житомирського учительського інституту Калюжек. Він говорив, що «як при такому соціалізмі жити, краще йти в Сибір...»¹¹. Подібні думки висловлювали деякі студенти Полтавського ІСВ¹², Запорізького¹³ і Кам'янець-Подільського педінститутів¹⁴, Вінницького українського педтехнікуму (ПТ)¹⁵.

Ряд студентів не сприйняли заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі. Наприклад, студент Житомирського ІСВ Лось на студентських зборах у своєму виступі агітував «більше читати книжок, а менше тратити часу на другорядні [громадсько-політичні] роботи»¹⁶. Студент Старобільського ПТ Кравцов під час суботника на будівництві магістралі Москва-Донбас порівнював комсомольські суботники до «рабовласницького періоду»¹⁷. У 1931 р. студенти Дніпропетровського інституту професійної освіти (ІПО) Покотило, Шебеко, Дезенко вороже поставилися до соцзмагання, ударництва, цитуючи «буржуазних» класиків доводили неправдивість і нестійкість радянської влади¹⁸. Ігнорували соцзмагання і студент Сумського педінституту Т. Верхолаз¹⁹, студентки Ржищівського ПТ Будникова і Пінчукова²⁰. Студент Полтавського ІСВ Джеріп досить скептично ставився до передовиків²¹. Студенти Запорізького педінституту А. Іщенко і Ю. Беруля агітували проти стаханівського руху²². Студент цього ж вишу Ф. Шевченко на нараді редакторів стінгазет заявив, що стахановці не були письменниками і тому їм було не обов'язково брати участь у роботі редакцій²³. У 1936 р. один із студентів Вінницького педінституту категорично відмовився надіти протигаз і привселюдно висміював заходи товариства ППХО²⁴. Студентка цього ж вишу Галицька демонстративно порвала квиток добровільної лотереї²⁵. «Тікала від громадської роботи» молодь Бердичівському ІСВ²⁶, Луганському ІПО²⁷, Миколаївського педінституту²⁸.

Нам вдалося виявити низку фактів, коли молодь відмовлялася сприймати вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду. Зокрема, студент Вінницького педінституту Гройзнер на початку 1935 р. намагався принизити роль Сталіна як «вождя партії й теоретика»²⁹. У 1937 р. студент О. Гаврилов у розмові з товаришами твердив, що К. Маркс і Ф. Енгельс перед тим як писати свої твори, «пили спиртні напитки, щоб викликати тимчасове збудження»³⁰. Подібні думки висловлювали студенти Піхно³¹ і Черешневий³². У 1933–1934 н.р. студент Польського педінституту Опико у гуртожитку висміював гасла Сталіна, поширював думки про «ніщету» та інші «ворожі теорії». Він говорив, що почуває себе «як в грязі»³³. Студентка Кам'янець-Подільського педінституту Б. Щварцер «малю[вала] пеньок, на ньому зайчик і внизу підпис[ала], що це на такій височині стоїть наш радянський учитель»³⁴. У 1935 р. студенти Ніжинського педінституту Лата та Супрун зазначали, що «філософія Маркса парить в облаках, а на практиці не здійснюється». Студент-комсомолец цього ж вишу Яцура помилки в роботах Маркса і Енгельса списував на людський фактор («вони люди, яким властиво помилятися»). Крім того, він заявляв, що «Москва пожирала до чорта палива»³⁵. У тому ж році студент Харківського педінституту Колодко у своїй редакції виклав цитату Сталіна, написану на дошці партторгом вишу: «Двісті дурнів про одного». Жоржоленко у розмові з комсомольцем-грузином намагався принизити грузинську націю і, водночас, дискредитувати Сталіна: «Така нікчемна нація, як Грузія дала такого генія як Сталін»³⁶. Студента того ж вишу С. Івахненко звинуватили в тому, що він у своїй власній бібліотеці пошмагував брошури Л. Кагановича, В. Молотова, П. Постишева, які були присвячені актуальним проблемам політичного життя³⁷. Студента Стулія відрахували з вишу за брудну лайку на адресу уповноваженого курсу з передплати на твори Леніна³⁸. «Контрреволюційні розмови» та дискредитація вождів мали місце у Запорізькому³⁹, Мелітопольському⁴⁰ і Миколаївському педінститутах⁴¹, Бердянському учительському інституті⁴².

Деякі студенти сприймали смерть того чи іншого керівника держави, більшовицького діяча як надію на подальші позитивні зміни в державі. У Ніжинському ІСВ у 1932–1933 н.р. серед студентів дебатовалося питання, коли помере Сталін⁴³. Один із студентів Ніжинського педінституту, приїхавши з екскурсії з Києва, розповів у гуртожитку, що у місті була величезна похоронна процесія, центральна вулиця була настільки заповнена людьми, що, здавалось, ховають Сталіна. Наступного дня його заарештували⁴⁴. Студент-комсомолец Старобільського ПТ Ю. Пархоменко, дізнавшись про смерть Кірова, заявив: «На 800 гр. хліба побільшало»⁴⁵. За глузування з приводу смерті Кірова у грудні 1934 р. відрахували студента Харківського педінституту В. Матищука⁴⁶. Студент Вінницького педінституту Будник, коли помер В. Куйбишев заявив: «Вмирають наші вожді. Кірова вбили, Куйбишев помер. Нічого, ми їх замінимо»⁴⁷. Студент Кам'янець-Подільського педінституту І. Перепечай у 1935 р. зазначав, що «Кірова вбили, Куйбишев помер, скоро черга дійде і до інших <...> Скоро всі міста змінять свої назви». Він також уживав вислови: «Коли я вже дочека-

юся, коли Сталін помре», «Чи збудують тов. Сталіну мавзолей як Леніну» і т. п.⁴⁸ 27 січня 1935 р. студент I курсу Вінницького єврейського ПТ Штілерман сказав: «Якщо впродовж 1-го року померло два керівника партії, то скільки ж помере на протязі 4-х років»⁴⁹.

Чимало студентів відмовлялися визнавати марксизм-ленінізм за науку, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту. У Харківському ІСВ у 1931 р. студент Савицький виступав проти проведення політгодин («це зайва витрата часу, краще більше математики»), відмовлявся вивчати ідеологічні дисципліни⁵⁰. Так, у 1933 р. студенти-комсомольці Кам'янець-Подільського педінституту Фішер і Мордків заявили, що «ленінізм не є наука, а тільки ідея»⁵¹. Проблема «чи є марксизм-ленінізм?» дискутувалося серед студентів цього вишу і в 1935 р.⁵² «Недооцінили» «соціально-економічні» дисципліни також студенти Вінницьких ІСВ⁵³ та педінституту⁵⁴, Зінов'євського⁵⁵ та Чернігівського ІСВ⁵⁶, Ніжинського педінституту⁵⁷. Власне це, на думку влади, призводило до антипартійних виступів студентів. Зокрема, у такому дусі було висловлювання у 1932 р. на лекції з діалектичного матеріалізму студента Житомирського ІСВ Рунчука⁵⁸. Подібне мало місце і в наступні роки. Так, студент Кам'янець-Подільського педінституту Байрак у 1935 р. говорив, що «Котовський приймав до себе лише злодіїв»⁵⁹. Частина тульчинських студентів твердили, що в «Радянській державі є експлуатація і капітал»⁶⁰. У 1936 р. студент-комсомолец Житомирського учительського інституту Лозько на занятті з історії партії запитав викладача: «Чи не є це зрада, коли партія заключила Брестський мир?»⁶¹. Студент Вінницького педінституту Кролівський прибув на екзамен з ленінізму у «дуже п'яному вигляді»⁶².

Низка фактів свідчить про підтримку студентами ідей Л. Троцького і Г. Зінов'єва. Зокрема, у 1930–1931 н.р. студент Житомирського ІСВ Вольфман у розмові з товаришами сказав, що «Сталін схоластик, партія повернула на бік Троцького»⁶³. Студент Кам'янець-Подільського ІСВ І. Кунц у розмові із однокурсниками зазначав: «Троцький був правий, що нам не потрібні такі темпи, які партія взяла, а тепер такі труднощі». Зокрема, він критикував лінію партії на підвищення цін на промислові товари, і, водночас, обкладання селян новими податками, перехід на 10-годинний робочий день. Виступав проти примусових заощаджень (публічно порвав свою ошадну книжку), збору коштів на розширення інститутського городу, організації у закладі соцмагань, ударництва, оскільки студенти жили в незадовільних матеріально-побутових умовах⁶⁴. У 1933 р. студент Ржищівського ПТ Рябокляч поширював інформацію, що «Троцький розумніший за Леніна, і що краще було б, якби партією керував Троцький»⁶⁵. На початку 1935 р. вихваляв Троцького, Зінов'єва, Карла Каутського як видатних теоретиків та ораторів студент Вінницького педінституту Гройзнер. Доводив, що йому «байдуже жити в пролетарській чи буржуазній країні, аби була змога добре їсти й готуватись до наукової кар'єри»⁶⁶. У тому ж році виступ студента Кам'янець-Подільського педінституту Касьянчука зводився до того, що «контрреволюційна зінов'євсько-троцькістська група була права і рішення ЦК партії

[про цю групу] не вірне»⁶⁷. Троцькістські ідеї поширювали також студенти До-нецького ІНО Байбаков і Хайло⁶⁸; Вінницького педінституту – Ковальов, Бо-родай, Ліщишин, Головатюк, Дольчук⁶⁹, Вайнер⁷⁰; Бердянського учительського інституту – М. Бойко⁷¹.

Ряд студентів поділяли «правоопортуністичну» теорію М. Бухаріна, О. Ри-кова і М. Томського. Так, 21–22 листопада 1930 р. на конференції студентів Чер-каського району йшлося про те, що в Черкаському ІСВ були прояви «правого опортунізму, лівих загибів, примеренського ставлення до них, аполітичності, не-достатньої ідеологічної витриманості та класової цілеспрямованості»⁷². У Бер-дичівському ІСВ мав місце «право-опортуністичний» виступ студента-комсо-мольця Журавльова, який на відкритих комсомольських зборах відмовився від обміну комсомольського квитка і зобов'язався перед партійною організацією⁷³. Мали місце також виступи студентів-«правих опортуністів» у Кам'янець-Поді-льському⁷⁴ і Харківському ІНО⁷⁵; Вінницькому⁷⁶, Житомирському⁷⁷ і Кам'янець-Подільському ІСВ⁷⁸; Сумському педінституті⁷⁹, Шепетівському ПТ⁸⁰.

Студентів переслідували і за інші провини. Так, у 1931 р. у Харківському ІПО було організовано показовий суд над студентами Стахом та Юримом, під час якого «засудили» їхні антирадянські оповідання «Портрет вуглем» та «При-надна далечінь»⁸¹. За «наклепи на комуністичну партію та спотворення радянської дійсності» у 1936 р. заарештували студентів Чернігівського педінституту П. Зе-ляка, І. Орешка, М. Ситника, І. Пустовойта та Є. Гладку⁸². Того ж року в Київсько-му педінституті на одному із зібрань мали місце «контрреволюційні» виступи студентів Рибки і Зарудного⁸³. «Антирадянську та контрреволюційну» роботу проводили також студенти Дніпропетровського ІПО Безкровна, Покотило, Ше-беко⁸⁴; Глухівського ІСВ – Свистеліна⁸⁵; Одеського німецького педінституту – І. Ланц⁸⁶; Херсонського ІСВ – Гудименко і Клименко⁸⁷; Житомирського учитель-ського інституту – Падалка, Ковальчук, Юзвенко, Садчик⁸⁸, Герман, Никітюк⁸⁹.

Ряд студентів-заочників Одеського німецького педінституту відрахували як таких, що не забезпечили «комуністичного виховання дітей». Серед них – О. Греклер, Р. Кох, С. Кольба⁹⁰, Ф. Тальнер⁹¹, Вебер, Вейланд, Д. Рейсмер⁹², А. Брен-дель⁹³ та ін. За «антирадянську шкідливу» роботу в школі відрахували студен-та Миколаївського педінституту Ф. Кочубея⁹⁴. Студентів Полтавського педінсти-туту Н. Суворову і В. Клименко звинуватили в тому, що вони відмовилися під-тримати пропозицію студентського колективу про закриття однієї із церков міс-та⁹⁵. Як «ворожий» прояв було розцінено зрив явки студентів Запорізького пе-дінституту на демонстрацію, приурочену 20-й річниці Жовтневої революції (з 1 тис. студентів з'явилися лише 150–200). Водночас, молодь швидко збиралася на акції, які владою не планувалися. Наприклад, як провокацію розцінили участь усіх студентів Харківського ІПО у похоронах М. Хвильового⁹⁶. Студент Жито-мирського учительського інституту Доцюк прибив до стіни туалету «забороне-ну книжку»⁹⁷. Студенту Вінницького українського ПТ Тищенку інкримінували участь у виступах «проти радвлади та погромах, що заховані під машкарою пар-тизанщини»⁹⁸.

У студентському середовищі широкого поширення набули антипартійні написи і контрреволюційні анекдоти. Наприклад, 7 травня 1933 р. у наказі по Красноградському ПТ йшлося про те, що на коридорі були розвішені «контрреволюційні гасла» такого змісту: «1933 рік є рік великих труднощів. Цього року розв'язується питання хто кого. Або СРСР одержить всесвітній рекорд, або СРСР загине. Скоріше, що загине. Це видно з того, що зростають суперечності між СРСР і капіталістичними країнами, виростає безробіття, а саме в сільському господарстві. Все це веде до здійснення петлюрівського гасла кинутого 1.01.1933 року – 1933 рік є останній рік гноблення України більшовиками»⁹⁹. У лютому 1935 р. на загальних партійно-комсомольських зборах Житомирського учительського інституту йшлося про В. Юзвенка, який поширював серед студентів «контрреволюційні пісні». Студентка О. Садчик на бюсті Леніна записувала у зошит розклад занять, чим «дискредитувала вождя партії»¹⁰⁰. У Бердичівському ІСВ на стінах траплялися антирадянські, «шовіністичні» написи¹⁰¹. У Київському ІПО «по темних кутках» всі стіни були покриті «контрреволюційними» гаслами¹⁰². Антирадянські гасла писали також студенти Житомирського ІСВ – Лібер-фарб¹⁰³; Харківського – Я. Антоненко і П. Медведєв¹⁰⁴.

Поєми «контрреволюційного» змісту, анекдоти, різні «єхидні насмішки» писав студент I курсу літературного факультету Харківського ІПО Шарко¹⁰⁵. Студент Ніжинського ІСВ Стрикун розповідав своїм товаришам анекдот: «Коли до Петровського прийшли по допомогу кінь, осел і віл, то лише осел дістав допомогу, бо там сидить своя братва – лише осли»¹⁰⁶. Студенти Кам'янець-Подільського ІСВ Сусяк, Цвігун, Саголюк¹⁰⁷ поширювали такий анекдот: «Сталін ходить тому в чоботах, що він завів всіх людей в болото, а Ленін ходить тому в ботінках, що він вивів країну на правильний шлях і ходив по сухому»¹⁰⁸. Анекдоти поширювали також студенти Харківського (Л. Савенко¹⁰⁹ і Ясногородський¹¹⁰) і Миколаївського (Зозуля¹¹¹, Пащенко, Цілий, Білецький, Семко¹¹²) педінститутів, Бердянського учительського інституту (І. Уманський, Принцовський і Чижевський¹¹³), Лохвицького ПТ¹¹⁴. Студентів Бердянського учительського інституту М. Боря і Г. Мороза відрахували за «антирадянські вилазки» під час виконання диктанту¹¹⁵.

Крім того, у 1930 р. у Вінницькому ІСВ оголосили про зникнення портрета Й. Сталіна¹¹⁶, а у Харківському педінституті у березні 1935 р. у туалеті вивішали портрет В. Леніна, в аудиторіях зривали портрети Й. Сталіна і К. Ворошилова¹¹⁷.

Таким чином, на кінець 1920-х – 1930-ті рр. припадає зростання студентства нового типу, яке було незгідне з «генеральною лінією» партії більшовиків. Частина студентів-педагогів з іронією ставилася до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму, відмовлялися сприйняти заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі, ігнорували вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту тощо. Деякі студенти підтримали ідеї Л. Троцького і Г. Зінов'єва, «правоопортуністичну» теорію М. Бухаріна, О. Рикова і М. Томського.

Примітки:

- ¹ Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиліття (1919–1928). Київ : Основи, 1996. 396 с.
- ² Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років : практики повсякденності та конфлікти ідентифікації : монографія. Харків : ХНАМГ, 2012. 456 с.
- ³ Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті рр. ХХ ст. // Сіверщина в історії України: зб. наук. пр. / [редкол. : С. А. Слесарєв (гол.), О. М. Титова, С. І. Білоконь та ін.]. Київ, Глухів : ТОВ НВП «Ферокол», 2010. Вип. 3. С. 302-306.
- ⁴ Єрмак О., Білик Г. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка : з історії перших десятиліть діяльності // Альманах Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край» / [редкол. : М. Степаненко (гол. ред.), М. Наєнко, Г. Білик та ін.]. Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2009. Вип. 2 (21). С. 6-23.
- ⁵ Мускін В. Вивершимо реконструкцію вищої і середньої школи : Перша Всеукраїнська вишівська нарада. Харків : ДВОУ «Молодий більшовик», [1930]. С. 15.
- ⁶ Съезды РКП(б) о молодежи // Студент революції. Харків, 1929. №5. С. 102-103.
- ⁷ Відомчий архів Запорізького національного університету (ВА ЗНУ). Ф. Р. 2054. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 53зв.
- ⁸ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 23зв.; Спр. 9. Арк. 2.
- ⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 148. Арк. 61.
- ¹⁰ Мандрикіна Т., Ноздріна Л. Педагогічний погляд у 30-і роки ХХ століття // Азовский вестник : комитет информации Запорожской облгосадминистрации. Бердянск, 2007. 14 сент. № 33 (876). С. 3.
- ¹¹ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 63. Арк. 16зв.
- ¹² Рішуче вдарити по шовінізму та антисемітизму // Студент революції. 1931. №3. С. 26.
- ¹³ Запорізький національний університет : історія і сучасність (1930–2005) : ювілей. книга / [гол. ред. ради проф. С. М. Тимченко]. Запоріжжя : Дике поле, 2006. С. 16.
- ¹⁴ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1605. Оп. 1. Спр. 6а. Арк. 46-47.
- ¹⁵ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 608. Арк. 27.
- ¹⁶ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 31-32.
- ¹⁷ Реабілітовані історією : у 27 томах. Луганська область / [редкол. тому : В. В. Просін (гол.), В. М. Голенко, В. В. Михайличенко та ін.; ред.-упоряд. : В. В. Михайличенко]. Луганськ : б.в., 2004. Кн.1. С. 101.
- ¹⁸ Держархів Дніпропетровської обл. Ф. П. 18. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 98.
- ¹⁹ Корж Л. В. Історія становлення і розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Суми : Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 1999. С. 41.

- ²⁰ С. С. Вирвати з коренем // За комуністичні кадри. Ржищів, 1931. 24 листоп. №6. С. 2.
- ²¹ Рішуче вдарити по шовінізму та антисемітизму // Студент революції. 1931. №3. С. 26.
- ²² ВА ЗНУ. Ф. Р. 2054. Оп. 3. Спр. 13. Арк. 175.
- ²³ Запорізький національний університет. С. 16.
- ²⁴ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 54.
- ²⁵ Там само. Спр. 25. Арк. 4зв.
- ²⁶ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1794. Арк. 17; Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 20. Арк. 76.
- ²⁷ З купи листів (Пост «Студента революції») // Студент революції. 1931. №33. С. 34.
- ²⁸ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р. 993. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 4.
- ²⁹ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 492. Арк. 20; Спр. 493. Арк. 3; Спр. 603. Арк. 10; Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 6; Спр. 25. Арк. 20зв.; Спр. 35. Арк. 37.
- ³⁰ Там само. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 27.
- ³¹ Там само. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 492. Арк. 20; Спр. 493. Арк. 2; Спр. 603. Арк. 10.
- ³² Там само. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 6зв.
- ³³ Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 35.
- ³⁴ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 12. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 73; Ф. Р. 302. Оп. 4. Спр. 60. Арк. 91зв.
- ³⁵ ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1249. Арк. 109.
- ³⁶ Там само. Арк. 193.
- ³⁷ Запорізький національний університет. С. 16.
- ³⁸ ВА ЗНУ. Ф. Р. 2054. Оп. 3. Спр. 33. Арк. 1.
- ³⁹ Там само. Спр. 13. Арк. 175.
- ⁴⁰ Воловник С. В., Крылов Н. В. Мелитопольский пединститут : страницы истории. Мелитополь : изд. дом Мелитоп. городс. типографии, 2014. С. 62.
- ⁴¹ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р. 993. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 4.
- ⁴² Бердянський інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932–1953 роки) / [упоряд. : І. І. Лиман, В. М. Константінова] // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. К. : Освіта України, 2009. Т. IV. С. 39.
- ⁴³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 148. Арк. 61.
- ⁴⁴ Дудченко В. С. Ніжинський педагогічний інститут у 1930-40-х рр. Спогади // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. Ніжин: Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, 2011. Вип. 63. С. 275.
- ⁴⁵ Реабілітовані історією. Луганська область. Кн.1. С. 101.
- ⁴⁶ Відомчий архів Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (ВА ХНПУ ім. Г. С. Сковороди). Ф. Р. 4293. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 110.
- ⁴⁷ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 4зв.

- ⁴⁸ Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 2216. Арк. 55, 85-86зв.
- ⁴⁹ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 608. Арк. 11, 13; Настрої та поведінка населення. С. 333.
- ⁵⁰ Кравченко К. Галерея ворогів // Студент революції. 1931. №5. С. 25.
- ⁵¹ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 12. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 33.
- ⁵² Там само. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 1631. Арк. 96зв.
- ⁵³ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 22зв.
- ⁵⁴ Там само. Спр. 41. Арк. 2зв.
- ⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 148. Арк. 10.
- ⁵⁶ Там само. Арк. 198зв.
- ⁵⁷ Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті рр. ХХ ст. С. 304.
- ⁵⁸ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 23.
- ⁵⁹ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 9.
- ⁶⁰ Зет В. Усунуть від керівництва, хто придушує ініціативу та самокритику // Студент революції. 1930. №11. С. 28.
- ⁶¹ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 63. Арк. 16зв.
- ⁶² Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 2зв.
- ⁶³ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 31-32.
- ⁶⁴ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 3. Оп. 1. Спр. 339. Арк. 47, 49; Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 38-39, 45, 62, 64, 76.
- ⁶⁵ Скриженко Ф. У Ржищеві потрібна перевірка // Студент революції. 1933. №7-8. С. 39.
- ⁶⁶ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 492. Арк. 20; Спр. 493. Арк. 3; Спр. 603. Арк. 10; Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 6; Спр. 25. Арк. 20зв.; Спр. 35. Арк. 37.
- ⁶⁷ Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 2216. Арк. 83зв.
- ⁶⁸ ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 12. Спр. 728. Арк. 2.
- ⁶⁹ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 71.
- ⁷⁰ Там само. Спр. 25. Арк. 18зв.
- ⁷¹ Бердянський інститут соціального виховання. С. 42.
- ⁷² Держархів Черкаської обл. Ф. Р. 237. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1.
- ⁷³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1794. Арк. 17; Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 20. Арк. 76.
- ⁷⁴ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1.
- ⁷⁵ Рішуча відсіч правому опортунізму // Студент революції. 1930. №24. С. 1.
- ⁷⁶ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 9, 36зв.
- ⁷⁷ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 23.
- ⁷⁸ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 20, 71; Ф. П. 1605. Оп. 1. Спр. 5д. Арк. 28; Завзятіше в бій за генеральну лінію партії. З доповіді секретаря РК ЛКСМУ тов. Лисенка // Червоний кордон. 1930. 10 груд. №132 (802). С. 3.
- ⁷⁹ Корж Л. В. Історія становлення і розвитку. С. 41.

- ⁸⁰ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 458. Оп. 1. Спр. 275. Арк. 38.
- ⁸¹ З купи листів (Павло) // Студент революції. 1931. №16. С. 33.
- ⁸² Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті рр. ХХ ст. С. 305.
- ⁸³ С. В. Наслідки незадовільної партмасової роботи // За комуністичне виховання. Київ, 1936. 6 берез. №8 (29). С. 1.
- ⁸⁴ Держархів Дніпропетровської обл. Ф. П. 18. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 85.
- ⁸⁵ Держархів Сумської обл. Ф. П. 352. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 24.
- ⁸⁶ Держархів Одеської обл. Ф. Р. 1561. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 36зв.
- ⁸⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 148. Арк. 210.
- ⁸⁸ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 1зв.
- ⁸⁹ Там само. Спр. 71. Арк. 178.
- ⁹⁰ Держархів Одеської обл. Ф. Р. 1561. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 154.
- ⁹¹ Там само. Спр. 15. Арк. 41.
- ⁹² Там само. Спр. 569. Арк. 62.
- ⁹³ Там само. Арк. 74.
- ⁹⁴ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р. 993. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 30зв.
- ⁹⁵ Єрмак О., Білик Г. Полтавський державний педагогічний університет. С. 21.
- ⁹⁶ Рябченко О. Студенти радянської України. С. 197.
- ⁹⁷ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 142.
- ⁹⁸ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 29. Оп. 1. Спр. 620. Арк. 125; Ф. П. 249. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 26–27; Спр. 34. Арк. 107зв.; Куций Г. Таким не місце у радянському виші // Студент революції. 1930. №18-19. С. 48.
- ⁹⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 330. Арк. 61, 63.
- ¹⁰⁰ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 8.
- ¹⁰¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1794. Арк. 17; Держархів Вінницької обл. Ф. П. 136. Оп. 6. Спр. 20. Арк. 76.
- ¹⁰² ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5567. Арк. 14.
- ¹⁰³ Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 31-32.
- ¹⁰⁴ ВА ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Ф. Р. 4293. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 22, 32.
- ¹⁰⁵ Скліфас О. «Кар'єра бита» // Студент революції. 1931. №5. С. 26.
- ¹⁰⁶ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 148. Арк. 61.
- ¹⁰⁷ Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 3. Оп. 1. Спр. 339. Арк. 57.
- ¹⁰⁸ Там само. Ф. П. 12. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 34.
- ¹⁰⁹ ВА ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Ф. Р. 4293. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 91.
- ¹¹⁰ ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1249. Арк. 193.
- ¹¹¹ Держархів Миколаївської обл. Ф. П. 498. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 48.
- ¹¹² Там само. Ф. Р. 993. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39.
- ¹¹³ Бердянський інститут соціального виховання. С. 56, 57.
- ¹¹⁴ Держархів Харківської обл. Ф. П. 2. Оп. 1. Спр. 622. Арк. 95.
- ¹¹⁵ Бердянський інститут соціального виховання. С. 51.
- ¹¹⁶ Держархів Вінницької обл. Ф. П. 292. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1, 2зв.
- ¹¹⁷ ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1249. Арк. 194.

Komarnitskyi Oleksandr. Students-teachers of the Ukrainian SSR: the problem of the formation of a new political outlook (late 20s – 30s of the XXth century). The article shows, on specific examples, the opposition sentiments of students in the pedagogical educational institutions of Soviet Ukraine, some of whom did not take the Bolshevik model of society. The author notes that the growth of a new type of students, which was not in accordance with the «general line» of the Bolshevik party, falls on the late 1920s-1930s. The publication says that the students ironically treated the policy of the Bolsheviks in the construction of socialism and communism. A number of students did not accept the Party's call for their participation in public and political work. The author revealed a number of facts when young people refused to accept the teachings of the classics of Marxism-Leninism, the leaders of the Bolshevik party and government, humiliated the role of Stalin as «the leader of the party and the theoretician». Some students perceived the death of one or another head of state as a hope for further positive changes in the state (we are talking about Stalin, S. Kirov, V. Kuibyshev). It is said that many students refused to recognize Marxism-Leninism for science, they were negative about educational subjects of ideological content. There are a number of facts about the support of youth for the ideas of Trotsky and G. Zinovjev, and the «right-opportunist» theories of M. Bukharin, O. Rikov and Tomsky are cited. Students were persecuted for «anti-Soviet and counter-revolutionary» work, not to ensure «the communist upbringing of children.» It is noted that anti-party inscriptions and counter-revolutionary jokes, poems of «counterrevolutionary» content, were widespread in the student community. The author reports about the cases of disappearance of portraits of party leaders.

Key words: student, institute, technical school, Bolsheviks, opposition.

Отримано: 15.05.2017 р.

УДК (477)371.749;343.346 «1941/1945»

Олександр Лисенко
Людмила Хойнацька

ОХОРОНА ВАНТАЖІВ ТА БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Олександр Лисенко, Людмила Хойнацька. Охорона вантажів та боротьба зі злочинністю на залізницях України в період німецько-радянської війни. У статті викладено основні напрями боротьби з правопорушеннями на залізничному транспорті республіки в екстремальних умовах війни. Визначено типові злочини й обставини їх скоєння. Проаналізовано нормативно-правову базу та інституційні аспекти зусиль, спрямованих на забезпечення недоторканості державних вантажів та майна громадян. Простежується динаміка правопорушень у цій сфері, на підставі якої сформульовано висновки про ефектив-